

Юлія Браїлко
(Полтава)

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОЕТОХОРОНІМА УКРАЇНА В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ БОРИСА ОЛІЙНИКА

У статті висвітлено результати дослідження хороніма *Україна* в поетичному мовленні Бориса Олійника. Розкрито геокультурний зміст, художньо-стилістичні функції цієї онімної одиниці, реалізовані на основі актуалізації основних і периферійних сем.

Ключові слова: власна назва, макротопонім, хоронім, конотація, функція.

У вітчизняному художньому дискурсі концепт *УКРАЇНА* традиційно має виняткове значення, саме він є одним з найважливіших складників поетичної картини світу, через який митці осмислюють своє «Я», і загалом української ментальності.

Різнобічному дослідженню цього концепта присвячено праці багатьох науковців. Зокрема, Е. Боева, В. Остапчук, Л. Підкамінна аналізували концепт *Україна* у творчості Т. Шевченка [1; 5; 6], Г. Яструбецька – у В. Стуса [10], О. Присяжнюк – у романі Л. Костенко «Маруся Чурай» [7].

Актуалізується цей надзначуший концепт передусім у відповідній власній назві. «Онім *Україна* з притаманними йому специфічними ознаками концептуалізації та вербалізації в національно-мовній картині світу й індивідуальній мовотворчості належить до найзнаковіших слів-символів, які репрезентують державу Україну. Він входить до розряду високочастотної лексики, наділений активними функціонально-стилістичними властивостями, послідовно зберігає за собою роль лексико-семантичного регулятива в межах тексту, зокрема в перспективі його розгортання» [8, с. 189].

Проблема особливостей уживання топоніма *Україна* в поетичному мовленні теж привертала увагу лінгвістів. Так, О. Мороз дослідила його функціонування у фольклорних текстах [3], М. Степаненко – у творчості Т. Шевченка [8], Т. Троян – О. Олесея [9], Г. Мельник – Є. Маланюка [2].

Значний науковий інтерес становить дослідження хороніма *Україна* в художньому мовленні Бориса Олійника, оскільки саме цей топонім є найчастотнішим і загалом виявляє найбільше функційне навантаження. За спостереженнями дослідників, вагомість цього макротопоніма є специфічною особливістю української літературної ономастики [9], у творах багатьох митців він став символом національної гідності українців [4, с. 24].

Назва *Україна* в художньому мовленні Бориса Олійника виявляє три геокультурні плани змісту – особистий, історичний та символічний.

Виявляючи особистий план змісту, хоронім *Україна* максимально актуалізує позитивно-оцінні конотації, при цьому активується його традиційний асоціативний зв'язок із потамонімом *Дніпро*: «Люди, всією родиною / Браму відкрийте з добром / перед моєю **Вкраїною**, / перед живлющим **Дніпром!**»; «І, надивившись різних див, – / Клянуся на мечі пера, – / дивнішого не сподобив / Від **України** і **Дніпра**. Також в Олійникових поезіях

спостерігаємо виразні асоціативні пари *Україна – серце* («*В день ясний і в ночі горобині, / В рідній чи далекій стороні – / ти в моєму серці, **Україно**, / Думою Шевченка гомониш*»; «*...В маршрутах тривоги / з **Вкраїною** в серці піду*»), *Україна – доля, Україна – калина* («*...Уже й тепер – в присутньо незалежній! – / Так само плачуть у куцах калини / Над страдницькою долею **Вкраїни***»; «*...вже пізня година / Калина, / ялина / і **Україна** / сплять...*»).

Залучення макротопоніма *Україна* до зображення різних історичних подій не часто, цей процес теж супроводжується виявом почуттів і прагнень ліричного героя, його щирим уболіванням за долю своєї Вітчизни: . «*Всього було на нашій **Україні**, / але таких чорнобилів, як нині, / Ще не було, Богдане, іспокон*»; «*...Це діялось у першій половині / Мого століття... на очах Європи, / на нашій чорноземній **Україні!***». Натомість творчість Бориса Олійника рясніє прикладами історичних алузій, завдяки яким постає нерозривний зв'язок сучасного з минулим. Легкі для декодування, вони змушують читача глибше осмислювати сьогодення, проводячи відповідні паралелі: «*А в **Україні** правлять мамлюки?!*»; «*Вже триста з гаком / штатні муедзини / (Не з мусульманських, а з тутешніх крес) / так гучно скімлять у куцах калини / Над крученою долею **Вкраїни**, / Що, схоже, мають з того / інтерес*»; «*...За п'ятою / оплачемо **Вкраїну**. / Та зчинимо гризню / за булаву, / І спишемо / недолю і руїну / На клятих інородців та Москву*»; «*Він кличе всіх, не куплених за гривню, / Хто не заклав сумління під кредит, / Востаннє визволяти **Україну** / Від зашморгу данайської орди*».

Більшість уживань лексеми *Україна* у поетичному мовленні Бориса Олійника стосується опису сучасної авторові доби. Загальний зміст таких контекстів – тривога за Батьківщину, несхвалення влади й загалом того, що діється в ній. При цьому в топонімі актуалізуються різні семи, пов'язані як із суто топонімним значенням, так і національно-культурні: 'територія' («*Що ж ми **Україну** неділиму / Знову ділим, недругам на сміх?*»; «*Такий між себе учиняли рейвах, / Що не лишень навзаєм сорочки, / А й **Україну** дерли на шматки*»), 'країна' («*Новітні владоможці **України** / Жирують...*»; «*Хто, Богдане, / володіє грішми, / Той тепера в **Україні** пан*»; «*...і він (вона, воно) ще й пнеться / в президенти **України!***»), 'власна назва' («*Новий хазяїн світового чину / твій рід і люд наївний, мов курей, / Заманить вміло в імпорتنу торбину / І **Україну** нарече... **Юкрейн***»; «*Нас осміють сучасні плазуни, / Що на іменні «**неньки-України**» / Взяли бариш*»), 'народ' («*Оце вже доборолась **Україна** / Таки до краю*»); 'людина', («*Біля брами **України** відібрало річ...*»); 'жінка', 'мати' («*–Це вам, мамо, гонорар – / за правдиву інформацію. / Перепрошую, як вас величати? / – Мене? – перепитала. – / Та зовіть просто: / **Україна***»; «*І вже так **Україні** прилипи до губ, / Так її закохали, пролизи, / Що – дивися – небавом / якийсь перелюб / І за пазуху неньці полізе*»).

З вищенаведених прикладів помітно, що автор виразно десекаралізує художні контексти вживання слова *Україна*. Разом із цим відбувається і певна, нетрадиційна для української літератури десекаралізація відповідного оніма. Утім, простежуємо й протилежну тенденцію. Підсилення сакральних конотацій відбувається за рахунок лексичного оточення хороніма, виразних молитовних

мотивів, опису певних обрядових дій, при цьому змінюється й настрій ліричного героя, наприклад: «*Стримай гнів винних без провини, / Загрими в архангелові труби / Нерозважним чадам **України** / І остережи від самогуби!*»; «*Перебудеться горе і туга-жура, / І на камені зійде трава молода, / Доки є на землі хоч росина добра / І вмива **Україну** йорданська вода*»; «*Омивайся, **Україно**, / в хрещеній воді*»; «*Бо стали Словом чистої води, / що гоїть наші рани і руїни / І окропляє долю **України***». Можливе також поєднання обох взаємовиключних тенденцій, яке, з огляду на неочікуваність, створює надзвичайно яскравий експресивний ефект: «*І **Україні**, неспалим-купині, / Поклянемося при святі дари, / Що, коли б нас вчергове не купили, / Ми б вас, маман, їй-бо, не продали*»; «*І в час, коли прощення за провини / Молитимете в Божої Руки, – / не озивайте всує **Україну**, / Аби не всохли ваші язики*».

Не можна обійти увагою надзвичайно поетичний авторський образ лляної України – чистої, природної, романтичної, яка не сприймає прагматизм закордонного світу, «рекламно чужий колорит», шалений поспіх сучасного життя: «*І в ночі такі від Чикаго до Щецина й Гдині, / Від пряшівських стріх за Сіднея задимлений пруг / Під модним нейлоном застогне лляна **Україна** / Всіма журавлями, що висповідались Дніпру*». У цьому образі значення топоніма відчутно трансформується в напрямку символізації, стаючи свідченням безсмертя і навіть певної сакральності: «*І щось відмирає, і час заколисує рани, / І все ж таки / щось не вмира!*» Зауважимо, що у подальшій творчості письменник прямо наголошує на визначеній Господом невмирущості своєї Вітчизни: «*...Нам самі вістують небеса: / Радуйтеся, отрясиши пересуди, – / **Україна** є і завжди буде!*»

Загалом маємо всі підстави говорити про домінантність макротопоніма *Україна* в поезії Бориса Олійника, хоч і не спостерігаємо його в позиції центру ономастичного простору віршів, як, наприклад, інші топоніми: «*Ода **Києву***», «*Ода на честь 800-ліття **Полтави***», «*Біля **Мгарського монастиря***», «*Ворота в **Канів***», «*Конча-Заспа. Сьогодні*», «*Крик **Чорнобиля***». Проте ретроспективний аналіз окремих бібліонімів виявляє, що їхня семантика включає в себе значення оніма *Україна*, при цьому актуалізується його різнопланові семи. Наприклад, заголовок поезії «*Найвище*» є певною мірою авторською загадкою, однозначну відповідь на яку подибуємо наприкінці вірша:

*В ту мить спогадаєш усе, що забув,
Уперш осягнувши од Ворскли по Буг,
З таврійських степів по Карпатський укіс
Не просто якусь територію «ікс»,
А землю, в якій опочили батьки,
Ім'я їй давши вовік на віки,
Де в літері кожній – метал і граніт, –
І тим обезсмертили свій родовід,
Тобі передавши некуплений чин,
Найвищий з усіх –
Україна і син!*

Як бачимо, хоронім *Україна* в аналізованому вірші актуалізує, вочевидь, максимальну порівняно з іншими вживаннями в поезії Б. Олійника кількість сем: 'батьківщина', 'територія', 'одиниця мови', 'онімна одиниця', 'головна', 'сенс життя' 'мати' тощо.

Загалом дослідження поетичного мовлення Бориса Олійника доводить, що хоронім *Україна* є його надзвичайно вагомим лексичним складником, без якого неможливе створення художньої моделі національного і позанаціонального простору й загалом індивідуально-авторської картини світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боева Е. В. Актуалізація концепту *Україна* у поетичному дискурсі Т. Г. Шевченка / Е. В. Боева // Одеський лінгвістичний вісник – 2014. – Вип. 3. – С. 45–50.
2. Мельник Г. *Україна* в поезії і в онімії Євгена Маланюка [Електронний ресурс] / Г. Мельник. – Режим доступу : <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2013/02/Melnik10.pdf>
3. Мороз О. А. Концепт *Україна* як компонент мовної картини світу українця / О. А. Мороз // Вісник Маріупольського державного університету. Серія філологія. – 2010. – № 2 (4). – С. 150–157.
4. Немировська О. Ф. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поезики / О. Ф. Немировська, Т. В. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія, взаємозв'язки. – К., 1992. – С. 18–25.
5. Остапчук В. Концепт *України* у творчості Т. Шевченка [Електронний ресурс] / В. Остапчук // Київські полоністичні студії. – Т. XXVI. – С. 154–158. – Режим доступу : <http://philology.knu.ua/files/library/polonist/26/13.pdf>
6. Під камінна Л. В. Лінгвокультурологічний концепт *України* у поетичній мовотворчості Т. Шевченка / Л. В. Підкамінна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова ; відп. ред. Л. І. Мацько. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Серія 8. Філологічні науки. Мовознавство. – С. 64–70.
7. Присяжнюк О. М. Концепт «*Україна* – Європа» крізь призму топонімів у романі «*Маруся Чурай*» Ліни Костенко / О. М. Присяжнюк // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII. – Ч. 2. – С. 194–202.
8. Степаненко М. Синтагматика оніма *Україна* в поетичному дискурсі Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / М. Степаненко // Лінгвістичні студії. – 2005. – Вип. 2. – С. 188–202. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6821/1/26.pdf>
9. Троян Т. І. Семантичний потенціал топоніма *Україна* в поезії О. Олеся [Електронний ресурс] / Т. І. Троян. – Режим доступу : <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/Troyan.pdf>
10. Яструбецька Г. Концепт «*Україна*» в поезотворчості Василя Стуса / Г. Яструбецька // Слово і час. – 2004. – № 10. – С. 37–43.

SUMMARY

*The article deals with the research results of the horonym **Ukraine** in Borys Oliynyk's poetic speech. It is revealed the geo-cultural content, the artistic and stylistic features of such onym unit based on the updating essential principles and peripheral sems.*

Key words: *onym, macrotponym, horonym, connotation, function.*